

О. І. Телешецький

здобувач

Інституту законодавства Верховної Ради України

РОЗВИТОК ДОКТРИНИ НЕЙТРАЛІТЕТУ У ХХ СТ.

Актуальність статті полягає в тому, що деякі війни сприймалися як менш «справедливі», ніж інші, що відкрило шлях для нейтралітету розглядатися як морально та юридично відповідна позиція. Якщо війна між двома державами сприймається лише як засіб продовження їх зовнішньої політики, то нейтралітет є морально прийнятним і навіть вищим варіантом. Наприклад, коли ми подивимось на характер боротьби XVIII століття за гегемонію між Великобританією та Францією, сторонні сторони не сприймали ці війни як особливо справедливі чи праведні. Хаотичні міждержавні відносини століття були оскаржені ідеями альтернативного мирного порядку, або, як більш конкретна альтернатива, деклараціями про нейтралітет та співпрацю між нейтральними державами. Стаття розкриває основні етапи становлення та розвитку політики нейтралітету в ХХ ст. Стаття висвітлює основні види нейтралітету в Європі, а саме озброєний нейтралітет, або нейтралітет під час війни, і постійний нейтралітет. Автор аналізує основні сучасні тенденції розвитку нейтралітету на прикладі Швейцарії. Зроблено висновок, що історія європейського нейтралітету під час «холодної війни» є гарним нагадуванням того факту, що певна міра напруженості та стабільності системи в її геостратегічному середовищі насправді є «корисною» для прийняття концепції та ідеї нейтралітету з великими державами. За таких обставин основні конкуренти, як правило, вважають нейтралітет законним, а часом навіть позитивним становищем для власних стратегічних інтересів. Якщо ситуація в міжнародному середовищі змінюється, а відносини між основними опонентами занадто суперечливі, проте стратегічні інтереси великих держав більше не можуть поєднуватися з інтересами безпеки нейтралів, в результаті ризик для нейтралітету, що йому доведеться піддатися одній чи іншій стороні, стає критичним, оскільки кожна сторона намагається змусити приєднатися «не визначених» у свій табір. Це підводить до третього і останнього зауваження, а саме, що сьогодні існує певна нейтральність – принаймні серед населення – у всіх колишніх нейтральних країнах Європи, що сприймає холодну війну як період, коли принципи нейтралітету ще широко поважалися урядами в країні та за кордоном. Ця ідеалізована точка зору на нейтралітет під час «холодної війни» на думку історика ніколи не була і ніколи не була правдою, швидше за ідеологічних обставин «холодної війни» завжди існувала чітка ціна, пов'язана з нейтралітетом. Усі нейтралі повинні були більшою чи меншою мірою піти на компроміс у політичному, військовому та економічному вимірах, щоб знайти визнання свого нейтралітету великими державами та забезпечити необхідний простір для маневру між блоками.

Ключові слова: нейтралітет, Швейцарія, озброєний нейтралітет, постійний нейтралітет, зовнішньополітичний курс, неучасть у військових діях, міжнародна безпека, нейтральна держава.

Постановка проблеми. Порушення нейтралітету у ХХ столітті, від вторгнення Німеччини та отримання нейтральності Бельгії у 1914 р. до нацистських окупацій нейтральної Норвегії, Данії, Бельгії та Нідерландів, мали першопричиною відсутність політичного реалізму [1]. Погляд на нейтралітет, як на аморальний і нечесний, походить далеко в історію, навіть якщо підстави для відмови від нейтралітету з часом змінилися, що пов'язано із давньою концепцією «справедливої війни» – *bellum justum*. Згідно з цим ори-

гінальним розумінням війни, війна виправдана лише в тому випадку, якщо її причина справедлива, і лише тоді, коли метою війни є відновлення миру в суспільстві. Починаючи з середньовічних часів, війна, отже, сприймалася як боротьба між Добром і Злом. У такій боротьбі аморально не вибирати сторону, залишатися неупередженим. У Дантеєвому Пеклі є місце біля воріт у Пекло, зарезервоване для ангелів, які не змогли вибрати між Богом і Дияволом – нейтралами. Аргументом «справедливої

війни», безумовно, є аргумент для релігійної війни, починаючи від хрестових походів і закінчуючи релігійними війнами XVI–XVII століть. Дискурс про «справедливу війну» увійшов до сучасної дискусії про права та обов'язки воюючих, у морально-правовому сенсі це відіграло важливу роль у розвитку правової концепції нейтралітету. Лише ставлячи під сумнів аргумент «справедливої війни», нейтралітет став законним варіантом у жорстоких конфліктах між державами. Отже, протягом більшої частини останніх п'яти століть питання виправдання війни було тісно пов'язане з нейтралітетом [1].

Відтак, **метою статті** є дослідження в ретроспективі створення та розвитку інституту нейтралітету в міжнародному праві ХХ ст.

Результати дослідження. Безсумнівно, деякі війни сприймалися як менш «справедливі», ніж інші, що відкрило шлях для нейтралітету розглядатися як морально та юридично відповідна позиція. Якщо війна між двома державами сприймається лише як засіб продовження їх зовнішньої політики, то нейтралітет є морально прийнятним і навіть вищим варіантом. Наприклад, коли ми подивимось на характер боротьби XVIII століття за гегемонію між Великобританією та Францією, сторонні сторони не сприймали ці війни як особливо справедливі чи праведні. Хаотичні міждержавні відносини століття були оскаржені ідеями альтернативного мирного порядку (наприклад, у Вічному мирі Іммануїла Канта), або, як більш конкретна альтернатива, деклараціями про нейтралітет та співпрацю між нейтральними державами (лігами збройного нейтралітету).

Так, можна привести приклад зовнішньої політики США до 1917 р., а фактично до 1941 р., є хорошим прикладом поєднання моральної та реалістичної нейтральної позиції. Холодна війна – ще один приклад війни, яка не сприймається як справедлива війна. З точки зору країн третього світу (колишніх колоній) це була лише чергова боротьба за світову гегемонію між Заходом та Сходом. Рух неприєднання почався як результат цього гегемоністського розуміння холодної війни. Ініціатива, висунута Югославією, яка потрапила в пастку холодної війни між Заходом та Радянським Союзом, зростала в 1970-х і 1980-х.

З іншого боку, коли ми дивимось на французькі війни за незалежність, Другу світову війну або глобальну війну з тероризмом, мова «справедливої війни» існує, незважаючи на те, що сам термін не є у вживанні. Такі справедливі

війни занадто часто переходять на мову релігійної війни.

Однією з причин, чому нейтралітет у ХХ столітті став неоднозначним, є суперечність між колективною безпекою та нейтралітетом. Хоча нейтралітет передбачає неупередженість у війні, колективна безпека виражає обов'язок держави забезпечувати мир з іншими членами міжнародного співтовариства разом і навіть із застосуванням насильницьких засобів. Своїми колективними діями держави-члени міжнародних спільнот гарантують мирний світовий порядок. Ідея колективної безпеки має дуже давню історію, але вперше вона була втілена в міжнародному праві в Пакті (Хартії) Ліги Націй у 1920 р.

Після Першої світової війни колективна безпека розглядалася як кращий інструмент гарантування територіальної цілісності та безпеки держав, ніж нейтралітет, і більшість нейтральних держав із ентузіазмом приєдналися до Ліги. Суперечність між нейтралітетом та колективною безпекою означало, що нейтралісти Європи скасували свій нейтралітет у тандемі – на деякий час. Як тільки на початку 1930-х років стало очевидним, що колективна безпека не працює, держави із невеликою територією повернулися до нейтралітету. Членство в Організації Об'єднаних Націй також означає, в принципі, те, що члени ООН гарантують захист одне одного у разі незаконної агресії (Глава VII, Статут ООН). Це твердження суперечить нейтралітету, і саме це стало причиною того, що найбільш нейтральна країна у світі – Швейцарія – відмовлялася вступити до ООН до 2002 року, через 50 років після заснування ООН. Але інші нейтраліти, такі як Швеція, Фінляндія, Ірландія та Австрія, рано вступили до ООН. Відтак, різні способи ставлення нейтральних держав до суперечності між нейтралітетом та колективною безпекою ілюструють відстань між вузьким легалістичним розумінням нейтралітету та зовнішньополітичною практикою нейтральних держав. Це певним чином показує парадокс нейтралітету як вираження ізоляціонізму та інтернаціоналізму одночасно. В даний час цей парадокс яскраво проявляється в міжнародній активності сучасних нейтралітів. Нейтральні держави відіграють дуже важливу роль в ООН, у миротворчих місіях ООН у всьому світі та в агентствах ООН. У таких нейтральних містах, як Женева та Відень, знаходиться штаб-квартира ООН. Швейцарія та Швеція разом з Польщею та Чехією (колишня Чехословаччина) – так звана Наглядова комісія нейтральних націй – навіть контролювали лінію

перемир'я між Південною та Північною Кореєю з часів війни в Кореї (1950–1953). Ось чому Швеція є посередником дипломатичних контактів між США та Північною Кореєю. Ця комбінація сильної міжнародної участі та політики нейтралітету не є новиною. Дивне поєднання інтернаціоналізму та ізоляціонізму характеризувало значну частину зовнішньої політики Сполучених Штатів з часу їх першого проголошення нейтралітету в 1793 році. Аналогічні тенденції можна знайти у співпраці нейтральних держав – ліг збройного нейтралітету у XVIII столітті. У минулому нейтральні держави сприймали себе як представників кращих і справедливіших міжнародних відносин. Вони дотримувались альтернативного мирного міжнародного порядку, на відміну від боротьби великих держав за гегемонію. Це справді було вираженням інтернаціоналізму, а не ізоляціонізму. Ця риса заангажованого міжнародного нейтралітету стала переважаючою в дев'ятнадцятому столітті, в епоху нейтралів, і вона все ще знаменує сьогоднішню прихильність ООН [1].

З огляду на предмет дослідження дисертації доцільним є розгляд низки договорів про нейтралітет та ненапад, які СРСР уклав на початку ХХ ст. Вони передбачали, що в міжнародній правовій свідомості інститут нейтралітету, вивичували його на рівень державної політики. Такі договори про нейтралітет та ненапад були підписані з Німеччиною у 1926 р., з Францією – 1932 р., з Італією – 1933 р. і т.д. Договори, які відповідали загальним принципам зовнішньої політики миру, СРСР підписав також з Туреччиною у 1925 р., Литвою та Афганістаном у 1926 р., з Іраном та Латвією у 1927 р., з Китаєм у 1937 р. тощо [2].

В цих угодах було зазначено зобов'язання сторін не вдаватись до дій проти іншої сторони «ні окремо, ні спільно з однією або декількома третіми державами ні до війни, ні до будь-якого нападу на суші, на морі або у повітрі і поважати недоторканість територій, що знаходяться під її суверенітетом [3]. Також передбачалося зобов'язання дотримуватися нейтралітету, якщо інша договірна сторона зазначає напад з боку третьої держави. Недоліком вищенаведених договорів було те, що вони були двосторонніми, охоплювали лише 12 країн і не справляли прямого впливу на універсальний правопорядок тієї доби.

Пізніше вихід з історичної післявоєнної ситуації запропонував у посланні до Конгресу 8 січня 1918 р. Президент США В. Вільсон.

Це послання містило знамениті «14 пунктів», з яких останнім, чотирнадцятим і найголовнішим за суттю був пункт з пропозицією «утворення всесвітньої Ліги Націй із взаємними гарантіями політичної незалежності й територіальної цілісності для всіх великих і малих держав» [4]. У наступному за цим посланні Конгресу від 11 лютого 1918 р. була викладена програма миру, що склалася вже з 27 пунктів. Ці пропозиції В. Вільсона здобули міжнародно-правове визнання як своєрідне договірне право (*lex contractus*) мирного договору.

5 жовтня 1918 року уряд Німеччини звернувся до президента США з проханням очолити процес відновлення миру на основі 27 пунктів його пропозицій. Через місяць по тому надійшла пропозиція держсекретаря США Лансінга про те, що В. Вільсон повідомив урядам союзних держав про німецьку мирну пропозицію і вони висловлюють готовність укласти мир згідно з викладеними президентом США умовами миру [2].

Відтак запропоновані принципи вище зазначеної заяви нового світового правопорядку на основі самовизначення націй, хоча і частково але були відображені в мирних договорах – Версальському, Сен-Жерменському, Тріанонському, Нейїському та Севрському, якими завершилася Перша світова війна. Фактично цими мирними договорами і була створена Ліга Націй. І хоча в період діяльності, так і в наступні роки, Ліга зазнавала критики і з боку лівих, і з боку правих, за своєю суттю її створення було найвідзначнішою подією розгляданого нами відтинку часу. Політичними силами міжнародної організації Ліга Націй впливала на історичні процеси і міжнародні відносини. Розглянемо її діяльність з огляду на дослідження інституту постійного нейтралітету [2].

Так, перший розділ Версальського мирного договору 1919 р. був включений до тексту Статуту Ліги Націй [5]. Саме тому Ліга стала органічною частиною Версальської системи світу.

Отже Лігу Націй створили переможці Першої світової війни США, Великобританія, Франція, а також Японія та Італія. Тим часом, щоб застосувати на практиці досягнуті договірні положення, а також запобігти черговій війні, досягнувши глобальних домовленостей, В. Вільсон наполягав над встановленням правил для міжнародної організації. Це свідчить про те, що Ліга Націй була інструментом для переможців досягти свого над переможеними державами. Ліга була досить обмежувальною щодо кількох пунктів.

Основною ідеєю руху було те, що агресивна війна є злочином не лише проти безпосередньої жертви, а й проти всього людського співтовариства. Відповідно, це право та обов'язок усіх держав долучитися до запобігання цьому. Такі твердження можна знайти в працях філософів або моралістів, але ніколи раніше не виходили на площину практичної політики. Державні діячі та адвокати дотримувались і діяли виходячи із передумов, що не існує природного чи верховного закону, згідно з яким права суверенних держав, включаючи право на ведення війни, як і коли вони вирішать, можуть бути оцінені або обмежені. Багато атрибутів Ліги Націй були розроблені на основі існуючих установ або на основі визнаних часом пропозицій щодо реформи попередніх дипломатичних методів. Однак передумовою колективної безпеки було з практичних цілей новою концепцією, породженою безпрецедентним тиском Першої світової війни.

Результатами мирної конференції стало визначення її завдання, що має включати створення Ліги Націй, здатної забезпечити майбутній загальний мир. Президент США Вудро Вільсон наполягав на тому, що це повинно бути одним із перших питань, яке слід розглянути на конференції. Робота йшла з набагато більшою швидкістю, ніж територіальне та військове заселення, головним чином тому, що ця тема була детально вивчена в роки війни. Неофіційні товариства США, Великобританії, Франції та деяких нейтральних країн склали багато планів та пропозицій, і цим вони, в свою чергу, скористались зусиллями попередніх мислителів.

Протягом багатьох років адвокати розробляли плани врегулювання суперечок між державами законними засобами або, якщо цього не вдалося зробити, стороннім арбітражем, а Гаазькі конференції 1899 і 1907 років вели довгі дебати з цих питань. Результати були не вражаючими. Конференція 1907 р. марно намагалася створити міжнародний суд, і хоча між окремими державами було підписано багато арбітражних договорів, усі вони містили застереження, що виключали їх застосування в більш небезпечних суперечках. Однак, хоча, дипломати тримали вільну руку якомога довше, загальний принцип арбітражу – який популярною мовою включав юридичне врегулювання, а також врегулювання шляхом посередництва – став широко прийнятим громадською думкою і втілювався як звичайна угода.

Починаючи з XIX до XX століття відзначилось зростання створення міжнародних бюро, таких як Всесвітній поштовий союз, Міжнарод-

ний інститут сільського господарства та багато інших, створених для вирішення певних галузей проблем співробітництва. Вони не мали жодної політичної функції та впливу, але у своїх дуже вузьких межах працювали ефективно. Було зроблено висновок, що більш широкі сфери соціального та економічного життя, в яких з кожним роком міжнародна співпраця стає все більш і більш необхідною, можуть бути з перевагою довірені подібним міжнародним адміністративним установам. Такі ідеї посилювались тим, що під час війни спільні комісії союзників, які контролювали торгівлю, судноплавство та закупівлю сировини, поступово переросли у потужні та ефективні адміністративні органи.

Інші уроки війни стосувалися проблем озброєння, з одного боку, та дипломатії, з іншого. Широко поширеною була думка, що колосальне збільшення озброєнь, здійснене великими державами Європи протягом безпосереднього довоєнного періоду, було не лише наслідком, але й само по собі причиною напруженості, ворожості і, нарешті, війни. Особливо очевидним проявом цього явища стала гонка морських озброєнь між Великобританією та Німеччиною. Не менш сильним було переконання, що «таємна дипломатія», тобто існування згідно з таємним договором зобов'язань щодо взаємної дипломатичної чи військової підтримки, дозволило державним і генеральним особам ризикувати.

Відтак, такі загальні положення – колективна безпека, арбітраж, економічне та соціальне співробітництво, скорочення озброєнь та відкрита дипломатія – різним чином надихнули на створення Ліги Націй. Вже навесні 1915 року назва «Ліга Націй» була загальноновживаною серед малих груп, які обговорювали майбутню організацію миру. Ліга для забезпечення миру в Сполучених Штатах та Ліга націй у Великобританії виступили в ролі центрів дискусій. На президентських виборах 1916 року обидві партії виступали за членство США в майбутній Лізі. Кілька місяців по тому Сполучені Штати воювали, і Вільсон, вступивши на другий термін, став по праву як своєю особистістю, так і своїм становищем лідера найбільшої світової держави, головним речником коаліції союзників. У січні 1918 р. в рамках історичних «чотирнадцяти пунктів», в яких він підсумовував цілі війни в США, він закликав створити «загальне об'єднання націй ..., що надає взаємні гарантії політичної незалежності та територіальної цілісності як великим, так і малим державам». Чотирнадцять пунктів були згодом прийняті

всіма членами Ліги як автентичне висловлення їхніх цілей війни. Таким чином, те, що здавалося чи не лише утопічною надією, за кілька місяців перетворилося на офіційну мету союзників.

Тим часом як британський, так і французький уряди призначили спеціальні комітети для складання планів нової організації, а їхні звіти передавались у Вашингтон, де В.Вілсон та його радник Едвард М. Хаус розробляли пропозиції. Подальший внесок, який мав велике значення, зробив південноафриканський державний діяч Ян Смутс, який опублікував у грудні 1918 р. «Лігу націй: практична пропозиція». Смутс заявив, що Ліга не повинна бути просто дипломатичним захистом від війни, а «великим органом звичайного мирного цивілізаційного життя ... вплетеного в саму структуру нашої політичної системи», і що в довгостроковій перспективі її сила запобігання війні залежать від ступеня його мирних дій. Для багатьох його сучасників це було новим баченням справжньої природи ефективної Ліги Націй.

Так можна загалом вивести окремі положення, що характеризують Лігу Націй, а саме:

1. Це була перша універсальна організація, принаймні в теорії.

2. Вона базувалася на принципі суверенітету.

Для досягнення своїх цілей Ліга Націй мала такі інструменти та установи:

- Ніякі таємні угоди не допускаються. Кожна угода повинна бути зареєстрована в Лізі.

- Мандатні режими були встановлені для тих територій, які були вирізані з переможених країн.

- Мирне вирішення суперечок або посередництвом Ліги, або іншими способами.

- Санкції проти агресорів (тобто система колективної безпеки), у статті 16.

- Роззброєння заохочується.

І хоча війна не була повністю заборонена Статутом, вона пропагувала альтернативні способи утриматися від війни, шляхом мирного врегулювання або санкцій. Але за певних умов державам було дозволено розпочати війну.

Крім того, Статут заохочував міжнародне економічне та соціальне співробітництво. Тож були створені такі органи, як МОП, Організація охорони здоров'я [6].

45 держав підписали Статут Ліги Націй. Але існувало дві категорії членства, проте воно прийняло в кінці кінців універсальне членство, що підкреслило загальну мету Ліги а саме запобігання воєн та сприяння миру в міжнародних відносинах.

Перші роки діяльності Ліги відзначились невеликими успіхами у врегулюванні суперечок але між невеликими державами. Після 1930-х років, коли великі держави створювали проблеми, будучи агресорами, Ліга не могла реагувати ефективно, не реалізувавши заходи колективної безпеки. Так, наприклад, у 1931 р. Японія вторглася в Маньчжурію (Китай), і Ліга не змогла це зупинити.

Так само, у 1935 р., коли Італія вторглася в Ефіопію, Ліга запровадила санкції проти Італії, але вони не були підтримані Англією та Францією. Схожий сценарій мав місце у 1938 році під час вторгнення Німеччини до Чехословаччини в 1938 році.

Слід зупинитись на відмінності між Лігою Націй та ООН починаючи з обставин їх створення. По-перше, тоді як Статут Ліги був укладений після закінчення воєнних дій, основні риси ООН були визначені, поки ще тривала війна. Більш всебічні повноваження, покладені на ООН для збереження миру. По-друге, Статут Ліги був складений в атмосфері розділеної уваги на Паризькій мирній конференції і був включений як частина мирного договору з Німеччиною. Незважаючи на те, що країнам було дозволено ратифікувати Статут Ліги і договір окремо, проте, наприклад, Сенат США виявив незгоду щодо ратифікування Статуту. Навпаки, Статут ООН був розроблений як самостійний правовий документ на спеціально скликаній для цього конференції. По-третє, Статут був прийнятий за закритими дверима, спочатку п'ятьма основними державами епохи – Францією, Італією, Японією, Великобританією та США – і, врешті-решт, спільно з дев'ятьма іншими союзними державами. З іншого боку, остаточний текст Статуту ООН був продуктом спільних зусиль 50 країн, представлених на конференції в Сан-Франциско 1945 року, і тому враховував думки усіх учасників [7].

Проте інститут нейтралітету не відіграв великої позитивної ролі в рамках Ліги Націй.

Перехід від універсального правопорядку XIX ст. зразка Заключного акта Віденського конгресу 1815 р. до нового правопорядку у вигляді універсальної міжнародної організації із Статутом Ліги Націй 1919 р. створив колізію, що залишається певною мірою актуальною й до цього часу: сумісність зобов'язань держави щодо нейтралітету із зобов'язаннями суб'єкта міжнародного права – члена універсальної організації, статутними документами якої передбачена колективна боротьба проти агресора.

Проблема нейтралітету в системі колективної безпеки між двома світовими війнами розглядалася теорією і практикою міжнародного права в контексті Ліги Націй та Паризького пакту 1928 р.

В свою чергу, Пакт Бріана-Келлога від 27 серпня 1928 р. прийнятий за ініціативою французького міністра закордонних справ А. Тріана і держсекретаря США Ф. Келлога. Підписаний представниками 15 країн: США, Франції, Великобританії, Німеччини, Італії, Бельгії, Канади, Австралії, Нової Зеландії, Північної Африки, Ірландії, Індії, Польщі, Чехословаччини, Японії. Цей пакт набув чинності у 1929 р. та складався з трьох статей у яких йшлося про відмову від війни як засобу національної політики, вирішення спорів і конфліктів мирним шляхом та умови приєднання до пакту [8].

Історичне значення Паризького договору полягає в тому, що він був першим загальним багатостороннім договором у сучасному значенні цього поняття, тобто таким, який через участь у ньому держав з різними суспільними системами був здатним в певних історичних рамках виражати інтереси усього людства [9]. Він став першим універсальним міжнародним договором, який засудив війну, хоча й не надав визначення агресії та нападаючої сторони, не створив механізмів подолання агресії та захисту нейтральних країн у Версальській системі міжнародних відносин [2].

Розбіжності поглядів щодо правомірності існування інституту нейтралітету у Версальській системі видається політизованою, але зрозумілою з огляду на висловлювання ідеолога нового світового правопорядку – тогочасного президента США [10]. Більше як 150 років нейтралітет був одним із принципів зовнішньої політики США. Під час війни США і Канади у 1812 році був підписаний Вашингтонський договір, який фактично змінив нейтралітет морських суден та нейтралітет вантажів на них. Пізніше саме ці положення були враховані в Гаазькій конвенції про права та обов'язки нейтральних держава у морській війні 1907 р.

Аналізуючи практику Ліги Націй щодо нейтралітету, не можна обійти досвід Швейцарії. У Лондонській декларації 1920 року стосовно Швейцарії до складу організації зазначено, що нейтралітет членів Ліги є несумісним з іншими принципами, щодо яких усі члени Ліги мусять діяти спільно з метою поваги до своїх зобов'язань. Але, пізніше, враховуючи стійку позицію Швейцарії щодо своєї нейтральності Ради Ліги визнала, що «вічний нейтралітет Швейцарії

і гарантія недоторканості її території, інкорпоровані до складу міжнародного права, зокрема в договорах та акті 1815 р., виправдовуються інтересами загального миру і як такі сумісні зі Статутом Ліги Націй» [2].

Відтак Ліга Націй погодилась звільнити Швейцарію від участі у військових санкціях, від проходження іноземних військ через її територію, а також від надання території для підготовки військових операцій. Проте для Швейцарії залишились актуальними окремі види економічних та інших невійськових санкцій. Лише після 1920 року ці обмеження були зняті з Швейцарії. Так, у 1938 році Швейцарія відмовилась від участі в економічних санкціях проти Італії, що скоїла напад на Абіссінію. Відтак можна зробити висновок, що Лондонська декларація 1920 року визначила як загальний принцип несумісності нейтралітету з участю в організації [2].

Проте Статут Ліги не виключав можливості держав-членів вести агресивну війну. Крім того згідно п. 1 ст. 12 Статуту зобов'язував державу-члена звернутись з позовом до третейського суду або до ради Ліги та забороняв вдаватися до війни до закінчення трьохмісячного строку після рішення третейських судів, або судової постанови [11]. Статут вимагає від її членів «сумлінно виконувати прийняті рішення чи постанови і не вдаватися до насильницьких методів примусу. У разі невиконання п. 4 ст. 13 Статуту передбачає заходи, що повинні забезпечувати виконання рішення. При цьому згідно положень ст. 15 Статуту спір між членами може бути вирішений через розгляд Ради Ліги Націй. Якщо ж війна починається без порушення цих положень, то згідно зі Статутом вона припустима та законна. У такій «законній» війні треті держави мали повне право залишатись нейтральними. Водночас відсутні підстави рахувати, що треті держави зобов'язані залишатися нейтральними у такій «законній» війні. Нейтралітет третіх держав вважався найкращим рішенням з метою локалізації конфлікту проте такий у Статуті відсутній закріплений обов'язок вдаватися членам до позиції нейтралітету [2].

Якщо держави-члени вдавалися до війни на порушення вимог Статуту, то така війна за Статутом вважалась незаконною і надавала право на застосування до держави, що почала таку війну, відповідних санкцій з боку Ліги Націй. Згідно з вимогами Статуту, якщо член Ліги вдається до війни, всупереч зобов'язанням, прийнятим у ст. ст. 12, 13, 15, то він фактично розглядається як такий, що здійснив акт війни

проти всіх інших членів Ліги (ст. 16). На підставі цієї статті члени організації зобов'язалися також брати участь у військових або мирних санкціях проти порушника Статуту, надавати один одному допомоги в застосуванні таких санкцій та право проходу військ через власну територію для інших учасників санкцій [2].

Відтак, Статут та наступні рішення органів Ліги Націй надавали членам організації право самостійно вирішувати чи вдавався порушник Статуту до війни чи ні.

Так, пакт Бріана-Келлога не створював у межах універсального правопорядку того часу додаткових механізмів забезпечення миру у світі та ефективної заборони агресивної війни.

Наведений аналіз свідчить, що Пакт в межах правопорядку, створеного Лігою Націй, не усував інституту нейтралітету з магістрального шляху розвитку міжнародного права. Більше того, слабкість та неефективність запровадження механізмів забезпечення миру та безпеки привели до посилення нейтрального руху у світі.

Висновки. Підсумовуючи вважаємо можна зробити три загальні зауваження. По-перше, з цього короткого історичного огляду важливо зберегти, що нейтралітет в умовах холодної війни мав кілька ключових вимірів: військово-політичний, економічний, а також ідеологічний. Ми не говоримо про важливі внутрішні функції, які стосувались нейтралітету протягом усієї холодної війни у всіх європейських нейтральних державах.

По-друге, історія європейського нейтралітету під час «холодної війни» є гарним нагадуванням того факту, що певна міра напруженості та стабільності системи в її геостратегічному середовищі насправді є «корисною» для прийняття концепції та ідеї нейтралітету з великими державами. За таких обставин основні конкуренти, як правило, вважають нейтралітет законним, а часом навіть позитивним становищем для власних стратегічних інтересів. Якщо ситуація в міжнародному середовищі змінюється, а відносини між основними опонентами занадто суперечливі, проте стратегічні інтереси великих держав більше не можуть поєднуватися з інтересами безпеки нейтралів, в результаті ризик для нейтралітету, що йому доведеться піддатися одній чи іншій стороні, стає критичним, оскільки кожна сторона нама-

гається змусити приєднатись «не визначених» у свій табір. Це підводить до третього і останнього зауваження, а саме, що сьогодні існує певна нейтральність – принаймні серед населення – у всіх колишніх нейтральних країнах Європи, що сприймає холодну війну як період, коли принципи нейтралітету ще широко поважалися урядами в країні та за кордоном. Ця ідеалізована точка зору на нейтралітет під час «холодної війни» на думку історика ніколи не була і ніколи не була правдою, швидше за ідеологічних обставин «холодної війни» завжди існувала чітка ціна, пов'язана з нейтралітетом. Усі нейтралі повинні були більшою чи меншою мірою піти на компроміс у політичному, військовому та економічному вимірах, щоб знайти визнання свого нейтралітету великими державами та забезпечити необхідний простір для маневру між блоками.

Список використаної літератури:

1. Leos Müller. *Neutrality in World History. Themes in World History Series* editor: Peter N. Stearns. Routledge . 2019. P. 30.
2. Дмитрієв А.І. Інститут постійного нейтралітету в міжнародному праві [Текст] : монографія, Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, Київ. ун-т права НАН України. К. : Юридична думка, 2005. 309 с.
3. СЗ СРСР. 1922.отд. II. № 30. Ст. 261.
4. Фердросс А. *Международное право*. М., 1959. 64 с.
5. Статут Ліги Націй. Повний текст українською. URL: https://jurist-online.org/publ/istoricheskie_dokumenty_istorichni_dokumenti/statut_ligi_nacij_ustav_ligi_nacij/2-1-0-1227
6. THE LEAGUE OF NATIONS. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/league-nations-esen-ermis>
7. COMPARISON WITH THE LEAGUE OF NATIONS. URL: <https://www.nationsencyclopedia.com/United-Nations/Comparison-with-the-League-of-Nations.html>
8. Юридична енциклопедія: в 6-ти т. / редкол. Ю.С. Шемшученко та ін. К., 1998. 407 с.
9. Курс міжнародного права: в 7-ми т. М. 1989. Т. 1. 83 с.
10. Хиггинс, Коломбос *Международное морское право*. М. 1953. 512 с.
11. Міжнародна унія товариств Ліги Націй. Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. Буенос-Айрес, 1961. Т. 4, кн. VIII : Літери Me Ha. С. 991-992.

Teleshetskyi O. I. The development of the doctrine of neutrality in the 20th century

The relevance of the article is that some wars were perceived as less «just» than others, which paved the way for neutrality to be seen as a morally and legally appropriate position. If war between two states is perceived only as a means of continuing their foreign policy, then neutrality is a morally acceptable and even superior option. For example, when we look at the nature of the eighteenth-century struggle for hegemony between Great Britain and France, outsiders did not perceive these wars as particularly just or righteous. The chaotic interstate relations of the century were challenged by ideas of an alternative peaceful order, or, as a more concrete alternative, by declarations of neutrality and cooperation between neutral states. The article discovers the basic stages of forming and developing neutrality policy in XX century. The paper covers the basic types of neutrality in Europe, in particular armed neutrality, or neutrality in the war period, and permanent neutrality. The researcher analyzes the basic tendencies for neutrality development by the example of Switzerland. It is concluded that the history of European neutrality during the «Cold War» is a good reminder of the fact that a certain degree of tension and stability of the system in its geostrategic environment is actually «beneficial» for the acceptance of the concept and idea of neutrality with great powers. Under such circumstances, the main competitors, as a rule, consider neutrality a legitimate, and sometimes even a positive position for their own strategic interests. If the situation in the international environment changes, and the relations between the main opponents are too contradictory, but the strategic interests of the great powers can no longer be combined with the security interests of the neutrals, as a result, the risk for neutrality that it will have to yield to one side or the other becomes critical, because each side tries to force the «undecided» to join his camp. This leads to the third and final point, namely that there is today a degree of neutrality – at least among the population – in all former neutral countries in Europe, which perceives the Cold War as a period when the principles of neutrality were still widely respected by governments at home and abroad. This idealized view of neutrality during the Cold War, according to the historian, never was and never was true, rather, under the ideological circumstances of the Cold War, there was always a clear price associated with neutrality. All neutrals had to compromise to a greater or lesser extent in the political, military and economic dimensions in order to find recognition of their neutrality by the great powers and to provide the necessary room for maneuver between the blocs.

Key words: *neutrality, Switzerland, armed neutrality, permanent neutrality, foreign-policy course, nonparticipation in military actions, international security, neutral state.*